

6. Шевчук С. Формальна та органічна характеристика принципу верховенства права: до нових методів тлумачення Конституції / С. Шевчук // Українське право. – 1998. – № 2. – С. 56–68.
7. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції / С. Шевчук. – Харків: Консум, 2002. – 296 с.
8. Нерсисянц В. Філософія права: Учебник для вузов / В. Нерсисянц. – М.: Норма, 2005. – 656 с.
9. Аквінський Ф. Сумма теології. Частина 2-1. Вопросы 90-114 / Перевод, редакция и примечания С. Еремеева. – К.: Ника-Центр, 2010. – 432 с.
10. Філософія права / За ред. Дж. Фейнберга, Дж. Коулмена; пер. з англ. П. Тарашук. – К.: «Основи», 2007. – 1256 с.
11. Аквінський Т. Коментарі до Аристотелевої «Політики» / Т. Аквінський / Пер. з латини О. Кислюка; передм. В. Котуценка. – 2-ге вид. – Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 795 с.
12. Буткевич О. Роль Фоми Аквінського у розвитку міжнародно-правової думки Середньовіччя / О. Буткевич // Українське право. – 2008. – № 1.

УДК 351.72 (477) «18/19»

УКРАЇНСЬКІ СТУДЕНТСЬКІ ТОВАРИСТВА ТА СПІЛКИ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ

UKRAINIAN STUDENT SOCIETIES AND UNIONS OF EASTERN GALICIA IN SECOND HALF OF XIX – FIRST HALF OF THE XX CENTURY: HISTORICAL AND LEGAL BASIS OF FORMATION AND FUNCTIONING

Церковник С.І.,

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Стаття присвячена історико-правовому аналізу становлення та функціонування українських студентських товариств та спілок Східної Галичини в другій половині ХІХ – першій половині ХХ ст. Досліджуються уставні документи, а також організаційно-правова структура товариств та спілок, що деталізує їх правовий статус та специфіку діяльності.

Ключові слова: Східна Галичина, Загальні збори, Виділ, Головна управа, Статут.

Статья посвящена историко-правовому анализу становления и функционирования украинских студенческих обществ и союзов Восточной Галичины во второй половине ХІХ – первой половине ХХ в. Исследуются уставные документы, а также организационно-правовая структура обществ и союзов, что детализирует их правовой статус и специфику деятельности.

Ключевые слова: Восточная Галичина, Общее собрание, Выдел, Главная управа, Устав.

The article is devoted to historical and legal analysis of formation and functioning of the Ukrainian student associations and unions in Eastern Galicia in the second half of the nineteenth – early twentieth century. The statutory documents and organizational and legal structure of companies, detailing their legal status and specific activities are examined.

Key words: Eastern Galicia, the General Meeting, Board, Main Department, Statute.

Постановка проблеми. Актуальність та значимість історико-правового аналізу становлення та діяльності українських студентських товариств та спілок у Східній Галичині зумовлені тим, що за своїм змістом та формою вони являли собою організації культурно-просвітницького та наукового характеру.

Повною мірою історико-правові засади становлення та функціонування таких інституцій можна проаналізувати, зосередивши увагу на вивченні уставних документів, серед яких ключове місце належить статутам. У статутах міститься інформація щодо цілей та завдань установи, форм діяльності, повноважень органів правління, прав та обов'язків членів, органів, що здійснюють контрольні та ревізійні функції, способи ліквідації відповідно до чинного законодавства. Не є винятком і студентські товариства та спілки.

Стан опрацювання. Проблема історико-правових засад становлення та функціонування українських студентських інституцій Східної Галичини в другій половині ХІХ – першій половині ХХ ст. поки що не знайшла свого детального аналізу серед вітчизняних правників. Здебільшого ця проблематика досліджувалась в історичному аспекті, а не у правовому полі.

У добу незалежності України позбавлені контролю і цензури з боку держави вітчизняні історики та правники отримали можливість висвітлювати минуле з позицій наукового бачення, використовуючи відкритий доступ до великого масиву архівних документів і закордонних видань. За останні два десятиріччя з'явилась низка наукових праць, переважно історичного спрямування, присвячених хоча б частково згаданій проблематиці. Зокрема, це праці І. Гурака, Р. Кухара, К. Левицького, Т. Марітчака, Н. Мисака, Т. Панфілової, С. Пахолківа, Г. Ріккарді.

Метою статті є аналіз історико-правових засад становлення та функціонування українських студентських товариств та спілок Східної Галичини у період з другої половини XIX до першої половини XX ст. Мета дає підстави виокремити ряд завдань, зокрема з'ясувати передумови становлення українських студентських товариств та спілок на теренах Східної Галичини; проаналізувати організаційно-правову структуру таких інституцій.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняні студентські товариства та спілки у Східній Галичині почали створюватись у 60-х роках XIX ст. як важливий складовий елемент національно-культурного відродження на західноукраїнських землях.

Перші українські студентські товариства виникли спонтанно, одразу після «Жовтневого диплому» 1860 р., щоправда, без офіційної реєстрації і статутів. Зародження студентського руху відбувалось під впливом двох важливих обставин: загальної лібералізації 1860-х рр. у Габсбурзькій монархії та чіткішого розподілу української громадськості Галичини на русофілів та народовців. Перше офіційне українське студентське товариство і водночас перше офіційне товариство народовців з'явилося у січні 1868 р. 17 листопада 1867 р., через два дні після публікації державного закону про товариства, українська студентська громада Відня, скориставшись цим законом, заснувала у Відні українське студентське товариство [1, с. 312–313].

Українське студентське товариство «Січ», хоча і було засноване у Відні 13 березня 1868 р., свою діяльність поширювало на Східну Галичину, намагаючись створювати на західноукраїнських землях низку філій та керуючись у своїй діяльності офіційними документами, виданими австрійською владою. І справді, «задумана як суто студентське товариство віденська «Січ» стала насправді першою статутною організацією галицьких народовців [2, с. 137]. Його мстою було сприяння літературній та науковій освіті членів товариства. Товариство мало власну бібліотеку, організувало гуртки, наукові доповіді, екскурсії, видавало наукові та літературні праці.

Статут «Січі», затверджений у 1868 р., визначав: «Кожен звичайний член Товариства мав право: займатись у Товаристві літературною, а не політичною чи національно-політичною діяльністю; брати участь у дебатах та виносити питання на розгляд Виділу та Загальних зборів Товариства» [3, арк. 2–3].

Структура «Січі» охоплювала звичайних і надзвичайних (почесних) членів. Звичайними були спочатку «австрійські піддані руської народності», що перебували у Відні, а почесними – ті, що «поклали особливі заслуги в користь товариства й науки» [4, с. 27]. Дещо згодом, відповідно до нових статутів Товариства (1875 та 1896 рр. – Ц.С.), звичайними членами могли бути лише студенти вищих навчальних закладів української національності. Почесні члени мали повне право на безпосередню участь у діяльності організації та право дорадчого голосу на Загальних зборах Товариства.

Вищим виконавчим органом Товариства, як і в більшості подібних вітчизняних структур на теренах Галичини, був Виділ, який утворювали 5 членів,

зобов'язаних проводити свої засідання щомісяця. З-поміж своїх членів Виділ обирав на рік голову та заступника. Вищим законодавчим органом Товариства були Загальні збори, які проводились раз на рік (звичайні – Ц.С.). В окремих випадках Виділ Товариства був уповноважений скликати надзвичайні Загальні збори, якщо у цьому виникала потреба. При Товаристві діяла також Контрольна комісія, яка була незалежним органом та створювалась із метою організації та контролю за майном та коштами. Усі спірні питання Товариства вирішував Міровий суд, що складався з 5 членів, делегованих від кожної з організаційних структур «Січі».

У випадку ліквідації Товариства усе майно мало перейти до Товариства ім. Шевченка або Товариства «Просвіта у Львові» [3, арк. 5], а коли б це виявилось неможливим до здійснення, вказано було передати його товариству «Академічна Громада» у Львові на необмежену власність [4, с. 27]. Починаючи з моменту заснування у 1868 р. і до 1877 р. (початок кризи – Ц.С.), Українське студентське товариство «Січ» було провідною студентською організацією не тільки у Відні, а й у Східній Галичині, намагаючись поширити свою діяльність та вплив на усі західноукраїнські землі. Воно представляло національне українське студентство за кордоном, координуючи свою роботу з українською еміграцією та такими вітчизняними громадськими та культурно-просвітницькими товариствами, як «Літературне товариство ім. Шевченка» та «Просвіта» у Львові.

Наприкінці 90-х років XIX ст. посилюються змагання за створення українського університету у Львові, що втягають у свою колію і віденську «Січ», мотивують її до чергових зусиль, тим паче, що товариство опанувало на той час деяка байдужність при 14 дійсних членах у академічному році 1900/1. Заходи в краю й за кордоном завершилися загальним студентським з'їздом у Львові в 1899 р., де винесено вимогу до австрійської влади створити незалежний від польських впливів університет для українського населення. Гасло боротьби за власний університет у Львові мобілізувало тепер до дії українське громадянство й усі наші студентські організації, включно з віденською «Січчю» [4, с. 45].

Особливо активно Товариство діяло у передвоєнний період (1912–1914 рр. – Ц.С.). Зокрема, представники «Січі» були активними учасниками Всеукраїнського студентського з'їзду у Львові в 1913 р., одними із засновників Львівського національного музею, «Кружка ім. Драгоманова», «Стрілецької дружини» у Відні і т.д.

У воєнні часи Українське студентське товариство «Січ» не припиняло свою діяльність, ставши у цей період «єдиним репрезентантом зорганізованого українського студентства» [2, с. 166].

Студентська молодь відіграла також важливу роль у творенні товариства «Просвіта». Однак ця організація не стала головним осередком студентського руху. Вже на рубежі 1860–1870-х рр. студенти зосередили свої основні зусилля на утворенні нового центру їхнього наукового та товариського життя. Через це у 1871 р. з'явилися два українських студентських това-

риства: «Академічний кружок» та «Дружній лихвар». У першу організацію об'єдналися прихильники проросійської орієнтації (до неї також входила нечисельна група студентів-рутенців, які орієнтувалися на Австро-Угорщину та вважали галицьких українців окремим народом), а в другу, що ставила собі за мету матеріальну підтримку своїх членів, – як русофіли, так і народовці. Поступово відбувся остаточний поділ: русофіли зосередилися в «Академічному кружку», народовці – у «Дружньому лихварі»

Радикально налаштовані студенти та молодь народовської орієнтації об'єдналися навколо «Дружнього лихваря», який у 1882 р. було перейменовано на «Академічне братство». Саме це товариство упродовж 1880-х рр. було найвпливовішою організацією українського студентства у Східній Галичині [5, с. 12].

Для галицьких українців 90-ті роки XIX ст. були періодом, коли в суспільстві помітно зросла політична активність, а також завершилось формування основних політичних партій. Значну роль у цих процесах відіграла українська студентська молодь. Насамперед це стосується студентів, які на початку 90-х рр. об'єднувалися у товаристві «Академічне братство». Наявність у товаристві прихильників радикальної та народовської течій, водночас гостре протистояння між радикальною партією та старшими народовцями зумовило вихід у 1891 р. з «Академічного братства» студентів-народовців. Переважаючи радикалів чисельно, вони не бажали миритися з роллю опозиції, тож на початку 1892 р. заснували окреме товариство під назвою «Ватра». За досить короткий час ця організація за моральної та матеріальної підтримки народовців зайняла провідні позиції серед українських студентських товариств [5, с. 14].

Основними завданнями студентського товариства «Ватра» було: утримувати своїми силами читальню та бібліотеку; проводити літературні та наукові заходи; організовувати літературні, наукові та театральні зібрання; допомагати матеріально своїм членам. Кожен дійсний (звичайний – Ц.С.) член Товариства був зобов'язаний сплачувати членські внески.

Вищими органами управління Товариства були Загальні збори, які скликалися щороку, та Виділ, що обирався на Передвиборчих зборах, що передували Загальним зборам [6, арк. 2]. У разі потреби Виділ міг скликати надзвичайні Загальні збори.

§22 Статуту Товариства визначав: «Виділ мав право: управляти справами Товариства відповідно до цілей та завдань, а також положень даного Статуту; приймати та виключати членів організації, вносячи відповідні подання на Загальні збори; скликати Загальні збори Товариства та виконувати їх ухвали; звітувати перед Загальними зборами про свою діяльність» [6, арк. 3]. У випадку ліквідації Товариства усе майно мало перейти до Товариства ім. Шевченка або Товариства «Прогресу у Львові» [6, арк. 4].

У січні 1896 р. «Академічне братство» і «Ватра» вирішили об'єднатися і утворити нову структуру – «Академічну громаду».

13 липня 1899 р. «Академічна громада» скликала перші загальні збори українських студентів усієї

Австрії у Львові. Ці збори стали початком багаторічного руху українських академічних кіл за відкриття українського університету у Львові. Ініційоване студентським рухом питання заснування власного університету стало важливим для усієї української громади Галичини, першочерговою політичною вимогою. В очікуванні на власний український університет точилась боротьба за урівноправнення українців у тогочасному Львівському університеті [1, с. 321].

Хоча члени «Академічної громади» брали активну участь у політичних протистояннях у Львівському університеті, саме товариство до них ніколи не залучалось. Це було свідомою політикою задля уникнення можливих репресій щодо товариства. Офіційною метою «Академічної громади», згідно зі статутом, так само, як і у попередників, була матеріальна підтримка студентів. Товариство мало власну бібліотеку, в його приміщеннях діяли різноманітні студентські наукові гуртки. Попри це, «Академічну громаду» двічі ліквідували у 1902 та 1907 рр. Після першої ліквідації її було відновлено 9 березня 1902 р. під назвою «Січ» [1, с. 323].

Друге відновлення Академічної громади в 1908 р. позначило перехід від фази запеклої політичної боротьби до спокійної фази просвітницької роботи. Своїми лекціями по селах і провінційних містечках львівські студенти допомагали в розбудові читальні «Прогресу». Для них «Академічна громада» видавала окрему серію книжок, т. зв. «Дешева бібліотека». На знак визнання центральної ролі «Академічної громади» для цілої української нації до її лав увійшло близько 50 українських науковців, письменників та письменниць із Габсбурзької монархії та Російської імперії. Остаточно «Академічну громаду» ліквідувала 1921 р. польська влада у зв'язку із заснуванням Українського таємного університету [1, с. 323].

Поступ у самоорганізації українського суспільства виявлявся і в тому, що від початку XX ст. це суспільство турбувалося про соціальний захист свого студентства. В 1906 р. було засноване товариство підтримки українських студентів – «Українська (руська) академічна поміч». Членами товариства були як ті, що підтримували його діяльність, так і самі студенти. Студенти, які платили членські внески, мали право в обґрунтованих випадках просити в товариства позику. Повернути її мали після студій, а, за можливості, ще під час навчання. Особливою метою Української академічної помічі була підтримка виключених через політичну активність студентів Львівського університету. Ще у 1901 р., під час сецесії українських студентів Львівського університету, Національний Комітет Української національно-демократичної партії вирішив заснувати т. зв. сецесійний фонд, який давав змогу українським студентам продовжити навчання в інших університетах монархії чи за кордоном [1, с. 328–329].

На початку XX ст. у Східній Галичині діяла низка інституцій, які займалися підтримкою студентської молоді, зокрема освітні товариства «Учительська громада» та «Краєвий Шкільний Союз». Вагому допомогу українському студентству надавало Наукове товариство імені Т. Шевченка, яке у 1906 р.

заснувало та утримувало гуртожиток для українських студентів Львова.

Що далі просувався розвиток студентських організацій, то нагальнішим ставало питання заснування асоціації студентських товариств. На Першому конгресі українських студентів у 1909 р. його делегати заснували Український студентський союз, який охоплював українських студентів усіх вищих шкіл Австрії, а також майже усі їхні організації. Його центр був у Львові, в оточених містах Східної Галичини було 38 секцій (філій), до яких, відповідно до місця народження, належали українські студенти [1, с. 330].

Союз, заснований 1909 р. як загальностудентська організація для Східної Галичини об'єднував студентів не за місцем навчання, а за місцем проживання. Його метою була культурно-освітня робота серед населення: сприяння заснуванню шкіл, читання лекцій, організація курсів, аматорських гуртків, читалень. Основний акцент у своїй роботі союз робив на заснуванні секцій у містах та повітах Східної Галичини.

Як було зазначено в Інструкції Головної Ради Українського студентського союзу у Львові, завдання секції полягало у «політичній підготовці студентства до завершення повного політичного визволення» [7, арк. 8]. У спеціально виданому 15 січня 1913 р. просвітницькою комісією Українського студентського союзу «Обіжнику для секцій» зазначалось, що просвітницьку діяльність секції УСС мали вести відповідно до діяльності філій «Просвіти» [7, арк. 9].

Загалом напередодні Першої світової війни в Австрії налічувалось 16 українських академічних товариств, 14 з них входили до Українського студентського союзу. Безпосередньо у Львові було вісім товариств: «Українська академічна поміч» – загальне товариство допомоги українським студентам, «Академічна громада» – студенти університету, «Кружок правників» – студенти юридичного факультету, «Медицина громада» – студенти медицини, «Основа» – студенти Політехніки, «Ватра» – студенти Львівської ветеринарної академії, «Україна» – спортивне товариство українських студентів, «Бандурист» – студентське співоче товариство [1, с. 331].

У 20–30 рр. XX ст. в умовах польсько-українського протистояння за створення українського університету

польська громада використовувала боротьбу із соціалізмом для придушення будь-яких проявів самостійного українського академічного життя. [8, с. 11]. Зокрема знало утисків із боку польської влади, засноване 1930 р. із метою організації наукового життя студентів Товариство українських студентів «Молода громада» у м. Перемишль [9]. Товариство об'єднувало українських студентів, надавало їм матеріальну допомогу, брало участь у культурному та політичному житті. На Загальних зборах Товариства була розроблена інструкція щодо діяльності гуртків, філій та секцій у повітах та координації їх діяльності.

Студентські товариства сприяли формуванню національної свідомості молодій інтелігенції. З їхнього середовища вийшла ціла плеяда видатних громадсько-політичних і культурних діячів Східної Галичини XIX – початку XX ст.: І. Франко, К. Левицький, Є. Петрушевич, Є. Олесницький, С. Данилович, К. Трильовський, Л. Цегельський, С. Федак, В. Охримович, М. Ганкевич, В. Гнатюк, С. Томашівський [10, с. 277].

Висновки. Створення та діяльність українських студентських товариств та спілок зумовило піднесення національно-визвольного руху у другій половині XIX – початку XX ст. у Східній Галичині. Діяльність цих інституцій започаткувала новий національно-патріотичний підйом, який на початку XX ст. вилився у державотворчі процеси.

Функціонування українських студентських товариств та спілок ґрунтувалось на правових засадах Статутів та рішеннях окупаційних органів державної влади (австрійських і польських). Організаційно-правова структура товариств, їх управлінська ланка та місцеві осередки були побудовані в такий спосіб, щоб забезпечити максимальний ефект щодо вирішення культурних, наукових, освітніх та виховних проблем української молоді.

Порівнюючи статuti українських студентських товариств та спілок, відзначаємо їхню подібність як у плані підходу до складання, так і в аспекті висвітлення організаційно-управлінської структури. Це можна пояснити подібністю цілей та завдань вищезазначених інституцій та відповідністю їх створення чинному законодавству тих держав, на теренах яких вони діяли та функціонували.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації / С. Пахолків ; Пер. з нім. Х. Николин. – Львів: ЛА «Піраміда», 2014. – 612 с.
2. Марітчак Т. Минуле Віденської «Січі» (з ювілейного збірника «Над синім Дунаєм» / Т. Марітчак. – Відень, 1932.
3. Центральний державний історичний архів у Львові. – Фонд 834 «Українське студентське товариство «Січ» у Відні». – Опис 1. – Спр. 1.
4. Кухар Р. Віденська «Січ». Історія Українського Академічного Товариства «Січ» у Відні (1867–1947) / Р. Кухар. – Київ: УКСП «Кобза», 1994. – 187 с.
5. Гурак І. Українське студентство у суспільно-політичному житті Східної Галичини (60-ті роки XIX – початок XX ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / І. Гурак ; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаніка. – Івано-Франківськ., 2005. – 20 с.
6. Центральний державний історичний архів у Львові. – Фонд 349 «Студентське товариство «Ватра». – Опис 1. – Спр. 1.
7. Центральний державний історичний архів у Львові. – Фонд 400 «Український студентський союз у м. Львові». – Опис 1. – Спр. 7.
8. Ріккарді Г. Політика урядів Австро-Угорщини щодо вищих навчальних закладів Східної Галичини: національний аспект (1867–1914 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Г. Ріккарді. – Львів, 2016. – 16 с.
9. Центральний державний історичний архів у Львові. – Фонд 596 «Товариство українських студентів «Молода громада», м. Перемишль». – Опис 1. – Спр. 1.
10. Мисак Н. Студентські товариства у Східній Галичині як осередки формування української інтелігенції наприкінці XIX ст. / Н. Мисак // Вісник Львівської Комерційної академії. – Серія: Гуманітарні науки. – Львів, 2005. – Вип. 5. – С. 274–278.